

LEBRIS

We know
books

GABRIELA GLĂVAN

**TREI ESEURI
DESPRE M. BLECHER**

**Editura Universității de Vest
Timișoara, 2020**

Cuprins

Cuvânt-înainte	7
M. Blecher – maestrul și umbra	9
M. Blecher – literatură și medicină.....	75
Blecher în periferia imaginară a Europei Centrale	97

M. Blecher – maestrul și umbra

Autor de referință al modernității literare românești, așa cum aceasta s-a conturat în perioada interbelică, M. Blecher valorifică în volumele sale de proză câteva dintre elementele specifice unei viziuni noi asupra realităților intrinseci creației. *Întâmplări în irealitatea imediată*, *Inimi cicatrizate* și *Vizuina luminată* au conferit biografiei sumbre a acestui autor un statut paradoxal, de maestru anonim al unei epoci cvasi-indiferente, recuperat postum din umbra și ecourile tot mai pătrunzătoare ale receptării sale.

Fiecare dintre cele trei romane își susține echidistant noțiunile față de reperele „teribilei întrebări cine anume sunt”. Destinația călătoriilor eului prin/printre lume și lucruri neavând sensul unei finalități, maniera în care se coagulează (adesea acroșaje, ciocniri sau anulări reciproce), momentele semnificative ale acestei traiectorii narative reprezintă o veritabilă aventură narativă. Romanul însuși devine o călătorie de recunoaștere și identificare a substanței ce participă la intimitatea eului. Blecher fragmentează narațiunea în episoade menite să ilustreze faptul că între eu și lume se stabilesc relații organice, așa încât cele două spații, cel al eului și al lumii, se înlocuiesc reciproc și simultan, iar căutarea limitelor fiecăruia trebuie urmărită în incursiunea evenimentelor al acelor momente în care interacțiunea dintre ele generează semnificații neobișnuite.

Deși lasă impresia unui întreg atent finisat, opera lui M. Blecher este mai degrabă un arhipelag. Creații autonome, fiecare dintre volume desemnează o ipostază aparte a modernității literare, o modalitate inovatoare în interiorul universului romanesc. *Întâmplări în irealitatea imediată* reprezintă un spațiu insular al literaturii române interbelice, cu un impact remarcabil asupra deceniilor literare următoare. În mod similar, romanele *Inimi cicatrizate* și *Vizuina luminată* afirmă un imaginar inovator al interiorității și al experienței medicale.

Natura elementară a contactului acestui eu cu spațiile crizei, interacțiunea virulentă dintre subiectul receptor și realitățile abisale

ale propriei ființe, indică printr-o strategie de expunere indirectă a semnificațiilor la suprafața textului, conformația stabilă a unei viziuni repetitive. Modelul acesteia poate fi identificat în linia continuă a unei spirale dinamice, surprinsă ca fragment în desfășurare, cu atât mai puțin o funcție teleologică. Graficul „convulsiilor” narative – cauzate de multiplele căutări și numiri a formelor stranii și maladive în care eul și lumea se intersectează – indică, sub forma unor puncte explozive, momentele ce favorizează întâlnirea dintre datele prezentului și cele ale trecutului, evidențiind un pattern cu totul aparte: prezentul povestirii se „desface” din nucleee evenimentțiale de o mare încărcătură semantică, succesive într-o temporalitate cíclică, desfășurată sub forma unei spirale ce transformă discursul memoriei într-o succesiune de timpi ai trecutului, fiecare evoluând din materia dinamică preexistentă a celuilalt. Așa cum se poate deduce, însă, încă din primele rânduri ale romanului, fiecare nou episod se re-compune în acord cu oscilațiile vertiginoase ale „fatalei ipseității.”¹ Planul de adâncime al romanului permite vizualizarea „teritoriilor” narațiunii sub forma unor fragmente delimitate în desfășurarea spiralei, conferind imaginilor rezultate semnificația unui cod unic, ce-și împletește, în infinitul mărunț, armoniile și esența.

Începutul romanului a devenit, în tradiția criticii blecheriene, locul favorit al căutării punctului zero al halucinantei călătorii a *Întâmplărilor*. În această privire fixată asupra unui punct static trebuie căutată semnificația inițială, desfăcută ulterior în noduri și împletiri de sens, explorată în timp real prin locurile rele ale mereu aceluiasi eu.

„Când privesc mult timp un punct fix pe perete mi se întâmplă câteodată să nu mai știu nici cine sunt, nici unde mă aflu. Simt atunci lipsa identității mele de departe ca și cum aș fi devenit, o clipă, o persoană cu totul străină. Acest personagiu abstract și persoana mea reală îmi dispută convingerea cu forțe egale.”²

¹ Nicolae Manolescu, *Prin niște locuri rele*, în *Arca lui Noe*, Editura Gramar, București, 2000, p. 574.

² Max Blecher, *Întâmplări în irealitatea imediată*, Editura Aius, Craiova, Editura Vinea, București, 1999, p. 43; pentru a nu mări excesiv numărul notelor de subsol, vom apela la următoarele abrevieri: *Î.ir.* – *Întâmplări în irealitatea imediată* și *V.L.* – *Vizuiina luminată*.

O clipă doar durează disputa dintre *eu* și *un altul*, deoarece „în clipa următoare identitatea mea se regăsește, ca în acele vederi stereoscopice unde cele două imagini se separă uneori din eroare și numai când operatorul le pune la punct, suprapunându-le, dau deodată iluzia reliefului.” (id., ibid.) Lipsa identității, regăsirea identității: între ele, un moment suspendat al confuziei și inaderenței la sine, un interval al abstractizării eului, proces cardinal continuu, derulat în întregul flux al romanului. Acesta este, prin urmare, capul unghiului în explorarea irealității, locul unde trebuie așezat unul dintre cele mai importante avertismente asupra posibilelor interpretări: „Viziunile povestitorului lui M. Blecher sunt himerice, ontic incerte, nu pur și simplu rezultatul unei relativizări psihologice.”³

„Pentru a exista, el ar trebui să conștientizeze ceva din stupefacția care mă cuprinde când privesc o persoană în realitate și apoi îi urmăresc cu atenție gesturile într-o oglindă, apoi ceva din dezechilibrul căderilor în vis cu șuierătoarea lor spaimă ce parcurge șira spinării într-o clipă de neuitat; sau ceva din ceața și transparența locuită de decoruri bizare în bulele de cristal.” (*Îiri.*, p. 47)

Argumente pentru „modelul Blecher”

În intenția de a rediscuta canonul literar interbelic, Mihai Zamfir⁴ dezvoltă o teză temerară la data enunțării ei, aceea că proza deceniului al patrulea, caracterizată în diferite contexte drept creația inovatoare și compactă a unei generații, prezintă nu doar o unitate bine încheiată la nivelul viziunii, ci își are nucleele majore ale semnificației fixate în materia densă a unor opere reprezentative, între care *Întâmplări în irealitatea imediată*, romanul lui M. Blecher, deține un rol paradigmatic. Anunțată sub forma unei concluzii, către finalul capitolului *Maestrul din umbră. Proza lui M. Blecher și proza anilor '30*, problematica în jurul căreia Zamfir și-a construit argumentația vizează, în sens larg, romanele semnificative ale perioadei menționate, în același timp în care identifică *Întâmplările...* lui Blecher cu o matrice după care proza generației '30 și-a delimitat conturul.

³ Ibidem, p. 560.

⁴ Mihai Zamfir, *Maestrul din umbră*, în *Cealaltă față a prozei*, Editura Eminescu, București, 1988, pp. 139-175.

„Întrebarea care se pune este dacă le putem găsi tuturor un numitor comun, o marcă unificatoare. Una pare a se impune cu deosebire – și anume vocația tot mai abstractizantă a narațiunii. [...] În această tendință universală, *Întâmplările...* lui Blecher devin paradigmă: ele conțin narațiunea cea mai abstractă și mai teoretică dintre toate. Roman fără subiect, în care faptele au valoare simbolică sau pretextuală, el simbolizează noul tip de narațiune al deceniului, narațiune mult mai răspândită decât ne putem închipui. [...] În pletora de romane a deceniului patru, *Întâmplările...* simbolizează sensul inovației.”⁵

Termenii analizei sunt, dintru început, specifici unei retorici persuasive. „Al cui simbol este romanul lui Blecher? Fără îndoială, simbolul „noii proze” a anilor ’30”⁶, al cărei potențial major nu s-a pierdut, ci poate fi identificat într-o „suită de mici capodopere” (idem, ibidem). Dacă aceste trăsături ar putea fi valabile și în cazul celorlalte două creații notabile ale lui Blecher, *Inimi cicatrizate* și *Viziuna luminată*, *Întâmplări în irealitatea imediată* ar dobândi statutul capodoperei iradiante. Acesta este un text a cărui forță determină remodelări ale perspectivei reprezentării literare, precum și reluări inovatoare ale marilor teme ale tradiției, devenite semne cardinale ale modernității – inocența, memoria, subiectivitatea, descoperirea lumii prin contemplare și vis, căutarea sensului major, dar și a semnificațiilor mărunte ale existenței, dragostea și moartea, în contextele lor stranii, liminare. Ipoteza este, prin urmare, aceea că „Stilistic, *Întâmplările...* reorganizează involuntar, din punctul nostru de vedere, structura internă a unui *corpus* format din romanele experimentaliste ale unui întreg deceniu, oferindu-le o coerență nouă și nebănuită...”⁷

„Modelul canonic, modelul Blecher”⁸, dobândește consistență cu ajutorul unei demonstrații punctuale, având scopul bine definit de a dovedi similitudini, convergențe și influențe între autorii vizați (Eliade, Sebastian, Fântâneru, Holban, Bonciu), și, într-un plan extins, de a așeza acest model canonic într-un spațiu central al „marelui” canon literar românesc, clar determinat de liniile majore ale modernității. Câteva

⁵ Mihai Zamfir, *Maestrul din umbră*, în *Cealaltă față a prozei*, Editura Eminescu, București, 1988, p. 174.

⁶ Ibidem, p. 140.

⁷ Ibidem, p. 143.

⁸ Ibidem, p. 172.

decenii mai târziu, Nicolae Manolescu va întări această concluzie într-un volum cu valoare normativă, *Istoria critică a literaturii române. 5secole de literatură*: „Unul dintre cei mai originali scriitori interbelici din speța avangardiștilor, M. Blecher are astăzi, ca și Mateiu I. Caragiale, cea mai înaltă cotă de prețuire.”⁹

Expunerea lui Mihai Zamfir se coagulează în jurul unor nuclee semiotice, definite, în terminologia structuralistă a lui M. Riffaterre, „unități de signifiante”¹⁰. Determinate de o „oblicvitate sematică” (*obliquité sémantique*) – înțelesă ca o „deplasare, distorsionare, sau pur și simplu creare de sens nou în cadrul unor unități semantice care depășesc fraza”¹¹ și revelate prin intermediul unei „reprezentări răsturnate”- o *anti-mimesis*, în formularea lui Zamfir, aceste nuclee semiotice pot fi considerate niște *matrice*¹², din a căror transformare rezultă episoadele distincte ale romanului și unitatea internă a acestuia, în același timp. Aceste matrice, „uneori reductibile la un cuvânt sau la o singură sintagmă”¹³ sunt căutate în romanele ilustrative ale generației, pentru a dovedi, din perspectivă stilistică, o realitate revelată doar prin apropierea de fiecare dintre aceste lumi ficționale: „toate romanele scrise de scriitorii experimentalisti ai deceniului patru constituie un mare text uniform”, iar „*Întâmplările...* reorganizează involuntar [...] structura internă a unui corpus format din romanele experimentaliste ale unui întreg deceniu, oferindu-le o coerență nouă și nebănuită.”¹⁴

Urmând trama narativă, Zamfir identifică cinci unități de semnificație majore în romanul lui Blecher: *indeterminarea individualității, boala ciudată, sexualitatea aberantă, lumea obiectelor și obsesia thanatică*. Aceste nuclee semantice se regăsesc, după ipoteza criticului, diseminate în marele text al literaturii interbelice (acea proză a „autenticității și experienței”, în expresia lui Ovid. S. Crohmălniceanu), identificabile în expresiile mai evidente sau mai palide ale fiecărui discurs românesc în parte. Expunerea demonstrației convinge, însă, mai bine prin ceea

⁹ Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008, p. 751.

¹⁰ M. Riffaterre, *Sémiotique de la poésie*, Paris, Seuil, 1983, p. 11.

¹¹ Mihai Zamfir, op. cit., p. 143.

¹² Idem, ibidem.

¹³ Idem, ibidem.

¹⁴ Idem, ibidem.

ce nu formulează direct: aceste „focare”, iradiind semnificații precum cele numite anterior, aparțin unui nivel esențial al expresiei modernității literare, sunt spații de rezonanță ale tensiunii și ale interogațiilor unei noi sensibilități. În acest sens, mai mult decât la nivel stilistic, ceea ce poate fi afirmat ca *pattern* modelând o viziune, rezultă, pe un prim nivel al analizei, dintr-o explorare necesară a articulațiilor lumii narative.

Romanele racordate la această „realitate imediată” a *Întâmplărilor...* sunt, printr-o deducție implicită, acele texte prin care romanul lui Blecher își justifică rolul modelator. De la *Jocurile Daniei*, *Maitreyi*, *Huliganii* și până la *Interior* sau *Pensiunea doamnei Pipersberg*, toate operele observabile prin prisma categoriilor moderne blecheriene conțin fragmentar ipostazieri ale respectivelor categorii. Zamfir afirmă, însă, în chiar primul paragraf al studiului, că intenția ar fi aceea ca, printr-o „operațiune aproape imposibilă [...] să impună, cu argumente stilistice, un mare prozator.”¹⁵ Este amintită, în cele ce urmează, o ipoteză care, formulată altfel, ar situa demersul în sfera discursivă a protocronismului. Intenția autorului, este, însă, susținută de o serie de argumente ce justifică așezarea lui Blecher într-o avangardă a existențialismului european:

„.....observăm că reforma prozastică a lui M. Blecher – consonantă cu cea a lui Anton Holban, Mircea Eliade, Mihail Sebastian, H. Bonciu, C. Fântăneru, Octav Șuluțiu, Al. Robot, etc., toți precedați de Camil Petrescu – a însemnat o noutate absolută, și nu doar la nivelul literelor noastre. Înainte de a lua o formă definită în proza franceză a anilor '40, existențialismul literar s-a născut în zona dunăreană: e vorba de consonanța vibratilă, de traducerea involuntară a unor principii filosofice, iar neașteptatul rezultat ne poate lăsa visători. Atunci când Heidegger și Jaspers își duceau până la capăt lecția teoretică, un grup de prozatori români traducea în literatură aspirația ultimă a doctrinei existențialiste, angrenându-se în căutarea unei himere: în dezvăluirea completă, netrucată (cultural) și autentică (ontologic), a personalității umane. A reușit? Ar fi reușit, poate, în alte condiții istorice. Dar neajunsă la maturitate, înecată în zgomote colaterale și explicată fals prin concepte conjuncturale, de natură polemică sau politică, experiența tinerilor din deceniul patru n-a căpătat unitatea și profilul distinct la care ar fi avut dreptul.”¹⁶

¹⁵ Ibidem, p. 139.

¹⁶ Ibidem, p. 140.

Astfel se afirmă unitatea ideatică a unei generații, acceptată în sens larg ca prima generație autentic modernă a literaturii române, realizându-se totodată și o conexiune de primă linie cu un vast context european al modernității. Studiul urmărește, cu maximă aderență la texte, deformările și mutațiile modelului Blecher, hiperbolizarea și estomparea nuanțelor lui.

O posibilă valorificare a concluziilor acestui studiu ar implica premisele modernității exemplare ale operei lui M. Blecher, dispersarea lor în logica internă a romanelor și încercarea de a restitui, printr-o radiografie „moleculară” sau o privire abisală în plasma alcătuirii lor, un model poetic similar unei amprente genetice. O posibilă hologramă a unui spectacol ultim, o punere în scenă a unei apocalipse subiective, o înșiruire secvențială de instantanee ce reproduc, cu o disperare rece, graficele tremurate ale neputinței de a ieși din propria identitate, din rețelele organice ale corpului și ale lumii.

Un aspect interesant al relației dintre textul romanului și textul critic, provine, în cazul de față, dintr-o încercare a celui de-al doilea de a urmări, cu un ochi transferat adesea din spațiul privirii în cel al locuirii, adică în chiar interstițiile textului, generarea unei lumi narrative din expunerea discursivă a traiectelor unei conștiințe oscilând între neliniște, criză și uitare de sine. Se impune cu precădere un discurs ce vizează constante, forme specifice, expresii tipice, viziuni complementare, simetrii interioare, modele textuale menite să reveleze țesutul organic, păstrând încă urmele fluidelor ce i-au conferit viață și autenticitate. Zamfir identifică nuclee de semnificație, Negoșescu anumite „constante formale”¹⁷, Balotă expune o analiză succintă a formelor crizei, patosului și imaginarului materiei¹⁸, Manolescu traversează „locurile rele” ale „fatalei ipseității”¹⁹, Țeposu caută o definiție a prozei lui Blecher în „organizarea epică a trăirilor”²⁰, iar Dinu Pillat punctează cu maximă necesitate un aspect exemplificat „în înțelesul cel mai evoluat modern” în opera autorului în discuție, –

¹⁷ Ion Negoșescu, *M. Blecher sau „Bizara aventură de a fi om”*, în *Engrame*, Editura Albatros, 1975, p. 124.

¹⁸ Nicolae Balotă, *M. Blecher și realitatea mediată a creației în De la Ion la Ioanide. Prozatori români ai secolului XX*, Editura Eminescu, București, 1974, p. 153-181.

¹⁹ Nicolae Manolescu, op. cit., p. 574.

²⁰ Radu G. Țeposu, *Noroiul și placa de gramofon în Viața și opiniile personajelor*, Editura Cartea Românească, București, 1983, p. 101.

„autenticitatea subiectivă”²¹. Numeroase alte exegeze au intenții mai precis ținute (spre exemplu, cea a Alinei Pamfil, în identificarea unei *poetici a alveolarului*) sau remarcă profunzimi în aspecte cât se poate de evidente – „cazul” Blecher este ilustrativ pentru raportul operă / destin – (pe această idee se bazează demersul lui Norman Manea, cu intenția de a recupera biografia și creația într-o imagine unitară, generată în mod vizibil de conștiința unui scriitor). Într-un efort remarcabil, de dată recentă, Doris Mironescu explorează „relația ambivalentă dintre viață și operă”²², fețele mereu schimbătoare ale existenței scriitorului, așa cum apar în texte personale, în corespondență și modul în care acestea se reflectă în creație.

Având în atenție datele importante ale acestor abordări critice, se pot evidenția, complementar surselor ce subliniază cu precădere caracterul emblematic modern al prozei lui M. Blecher, câteva observații asupra unor particularități de poetică și expresie prezente în interiorul unei viziuni singulare în spațiul literaturii române. *Întâmplări în irealitatea imediată*, romanul de debut, stabilește câteva repere de natură modernă într-un discurs romanesc reprezentativ pentru sensibilitatea intervalului cultural în care se cristalizează.

Una dintre cronicile cele mai entuziaste ale *Întâmplărilor*... îi aparține lui Mihail Sebastian. El crede „că apariția lui M. Blecher în literatură este un fapt revelator și un moment de care se va ține seama.”²³ Are o înțelegere imediată a unei evidente calități inovatoare a romanului – „Poet, Blecher scrie cu imagini de o precizie vizuală derutantă”²⁴, și are, tot raportat la text, intuiția unor fragmente de geniu. O ultimă observație așează, la finalul unui traseu hermeneutic ce are rolul de a impune un vizionar, marca autenticității: M. Sebastian nu ar remarca geniul într-o simplă carte de literatură – „Nu aş spune acest lucru despre o carte de literatură – dar *Întâmplări în irealitatea imediată* nu e o carte de literatură.”²⁵

²¹ Dinu Pillat, *M. Blecher în Mozaic istorico-literar*, Editura Eminescu, 1971, p. 149.

²² Doris Mironescu, *Viața lui M. Blecher. Împotriva biografiei*, Editura Timpul, Iași, 2011, p. 11.

²³ Mihail Sebastian, *M. Blecher. Întâmplări în irealitatea imediată*, în „Rampa”, an 19, n.5432 din 22 feb.1936, p. 1, apud, M. Lascu (ed.), *M. Blecher; mai puțin cunoscut*, Editura Hasefer, 2000, p. 226.

²⁴ Idem, ibidem.

²⁵ Idem, ibidem.

Refuzul lui Sebastian de a accepta doar literaritatea textului lui Blecher se justifică prin emoția directă provocată de lectura lui:

„Este jurnalul unei sensibilități, al unei inteligențe, al unei singurătăți populată de umbre și lumini secrete. Îl citești cu sentimentul de a face nu cunoștința unei cărți, ci cunoștința unui om.”²⁶

Romanul poate fi, într-adevăr, mai mult decât literatură. Critica a convenit că o delimitare categorică între literatură și existență poate exclude, în acest caz, o serie de conexiuni surprinzătoare. Dar atunci când textul este lăsat să-și expună alcătuirea, când sunt căutate aglomerările de semne formând matrice revelatoare, atunci literatura se interpune, asemeni unui ecran animat de o poveste-capcană, între realitatea narațiunii și cititor. Și doar în acest spațiu al lecturii, pe o direcție a interpretării dată de noi împletiri între referenții realității evidente, tonul confesiunii și garanția incontestabilă a jurnalului, ficțiunea exprimă rătăcirea revelatorie a protagonistului în *irealitatea imediată*.

Povestea se desfășoară după o ordine impusă de necesitatea dezvăluirii graduale a noii lumi ascunse între obiectivele familiare ale realității. Trama narativă se generează prin auto-expunere – nimic nu se petrece fără a deveni întâmplare – firul istorisirii ducând fibra sensului la noi nivele de percepție a lumii și de expunere a proceselor secrete prin care ea se lasă contemplată, se ascunde, înșeală ochiul sau rămâne în materia ei inertă, inaccesibilă oricărei înțelegeri, la distanță de vagabondul interogativ – protagonistul unei false călătorii într-o lume ficțională fundamentată pe aparență și disimulare.

Întregul roman pare a se afla în căutarea unui răspuns existențial esențial, așa cum s-ar afla orice relatare nemairostită în căutarea unei forme în stare a o face inteligibilă, cu toată obscuritatea implicită a subiectivismului. Coborând / urcând spirala interioară a narațiunii, într-un spațiu în care direcția a devenit doar vector și sens, se observă că ea urmează un model susținut de alternanța contemplație – angoasă – criză, urmată, (până la episodul – suprarealist în esență – al tentativei de suicid) de o *întâmplare* cu rol absolutizant, cathartice, marcând dublul sens al crizei, distrugere și re-echilibrare, cel mai adesea sublimat într-un incendiu, o viziune „finală”, moartea.

²⁶ Idem, p. 224.